

І. О. Піюренко,
к. е. н., доцент, докторант, Міжнародний університет бізнесу і права, м. Херсон

ЗАРОДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ КРИЗИ В СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ УКРАЇНИ

Статтю присвячено виявленню, дослідженню і аналізу еволюції сучасної кризи в сільському господарстві України. Розкриті основні складові та чинники, що спричинили кризові процеси в галузі.

The article is devoted to the exposure to research and analysis of evolution of modern crisis in agriculture of Ukraine. The exposed basic constituents and factors, that entailed crisis processes in industry.

Ключові слова: криза, сільське господарство, підприємство, еволюція, агропромисловий комплекс.
Key words: crisis, agriculture, enterprise, evolution, agroindustrial complex.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Питання характеру і форм прояву загальноекономічних і специфічних загальноаграрних процесів у формуванні, функціонуванні і розвитку організаційно-виробничої аграрної структури важливе з погляду результату розгорнених в Україні перетворень. У цих умовах потрібний аналіз еволюції сучасної кризи в сільському господарстві України.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Представники організаційно-виробничого напрямку в аграрній економічній думці В.Р. Боїв, В.А. Добринін, Н.Е. Зімін, Ю.А. Конкин, В.В. Мілосердов, Н.П. Радугин, А.А. Шутьков та інші найважливішою причиною сучасної кризи вважають той факт, що до розробки Програми реформ взагалі не були залучені НАНУ і НААН, реформи були нав'язані ззовні і переслідували чийсь інтереси.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ

Основною метою статті є дослідження і аналіз еволюції сучасної кризи в сільському господарстві України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Кажучи про зародження сучасної кризи в АПК України, слід критично підійти до самих цілей радикального реформування. Декларованими цілями реформ спочатку були не підвищення ефективності виробництва і добробуту громадян, а зміна форм власності на користь одного з її видів, а саме приватної власності. Відносини приватної власності планувалося розповсюдити на землю з правом її вільного використання і вільної купівлі-продажу.

На думку деяких учених, загальнонародна власність і підприємство, засноване на державній власності, не забезпечили гідного розвитку народного господарства. Теоретична теза про необхідність реформування, яку поділяла більшість учених і громадян країни, експлуатувалася реформаторами в тому напрямі, в якому це було необхідно виникаючому класу олігархів [1].

Оскільки основним видом власності в сільському

господарстві є земля, то основний удар першого етапу розвалу прийняла на себе непорушна раніше система земельних відносин. Метою подібного роду дії було одне — зламати організаційно-економічну структуру, що склалася, при формальному декларуванні подальшої спроби створити іншу, що відповідає загальним завданням реформування.

Всі зусилля реформаторів відтепер були сфокусовані на одній меті. Будь-які відхилення від їх генеральної лінії жорстко присікалися. Судячи з того, як ревно вони оберігали себе від альтернативної думки, що висловлювалася вченими, вони чудово знали, що саме роблять і що це дасть в результаті. Про це красномовно говорить той факт, що в цей період часу у реформаторів не було жодних контактів з НАНУ. Мабуть, на цьому етапі реформування було вирішено обмежитися тільки знаннями проблем АПК України фахівцями з МВФ [2].

Реформи спочатку були направлені не на підвищення ефективності виробництва і продуктивності праці, а на переділ власності, через свідомий розвал існуючих колгоспів і радгоспів. Указом зверху їх було вирішено перетворити в підприємства нових організаційно-правових форм. Підприємства, що реформуються, не мали можливості обґрунтовано вибрати ту або іншу організаційно-правову форму. Про той факт, що плутанина створювалася владними органами спеціально, говорить те, що результативність процесу визначалася не показниками ефективності виробництва, а чисельністю реформованих господарств, як в період колективізації.

Це положення, у свою чергу, і зумовило подальший “паперовий” характер реформування, що приховував відлагоджену методику руйнівних початків у масштабах держави.

Ідею про свідоме руйнування АПК України підтверджує і той факт, що воно почалося одномоментно, погоджено, своєрідним “залпом” з Указів Президента і постанов Уряду, покликаними зруйнувати існуючу систему і одночасно зруйнувати до нуля вітчизняне сільськогосподарське виробництво.

В Указах і постановах призначалися вельми жорсткі, абсолютно не реальні терміни проведення заходів по реформуванню, а за порушення термінів реорганізації

колгоспів і радгоспів передбачалося притягувати винних осіб до відповідальності. Остання міра підкреслює примусовий характер реорганізації, що проводилася.

Крім того, встановлювався термін оголошення банкрутства тих підприємств, які до певного моменту часу виявилися неплатоспроможними і були доведені до банкрутства колишніми реформаторами. Той факт, що з цими підприємствами збиралися покінчити протягом одного кварталу, говорить про явне прагнення до розвалу сільськогосподарського виробництва [3].

Незважаючи на неплатоспроможність окремих підприємств унаслідок нееквівалентності обміну і завищеного рівня податків, вони продовжували проводити суспільно необхідну продукцію і покривати існуючий попит високоякісними продуктами вітчизняного виробництва. Хоча існує думка про те, що сільське господарство неефективно використовує державні капітальні вкладення, навряд чи правомірно стверджувати, що колгоспи і інші сільськогосподарські підприємства не зробили значного внеску у формування національного багатства країни і основних фондів народного господарства.

Через низьку купівельну спроможність населення і здійснювану економічну політику держави попит на продукти сільського господарства зменшується, значна кількість тваринницької продукції і зерна залишаються незатребуваними. Одночасно здійснюється посилене завезення із західних країн продуктів харчування по демпінгових цінах, що, врешті-решт, призведе до повного знищення власного сільськогосподарського виробництва України. У даний час молочні заводи Києва, Харкова, Дніпропетровська і інших міст випускають 70—80 % продукції з імпортного сухого молока дуже низької якості. У результаті регіони, що забезпечують ці міста молоком, вимушені різко скорочувати виробництво цілісного молока, найбільш корисного для людини [4].

У цих діях убачається відкрите впровадження владою кризоутворюючих подвійних стандартів. З одного боку, звучать декларації про ринкові принципи в економіці, що припускають рівність продавця і покупця на ринку, свободу вибору покупця здійснювати необхідні йому покупки і свободу продавця організувати своє виробництво і формувати якість вироблюваної продукції на свій розсуд, з іншого боку, слідує реальній дії власті, направлені на дискримінацію ефективно працюючих сільськогосподарських підприємств, що є “становим хребтом” галузі сільськогосподарського виробництва і держави в цілому і надання привілеїв “улюбленчикам” — дрібним селянським господарствам.

Починається другий етап руйнування вітчизняного сільського господарства і Уряд приймає ряд спеціальних постанов по приватизації землі і реорганізації сільськогосподарських підприємств України з метою — знищити ефективно працюючі сільськогосподарські підприємства і припинити їх існування шляхом виділення кожному працюючому власної земельної ділянки. Необхідності термінового, до весняної сівби, розділення акціонерних товариств і колгоспів на невеликі колективні селянські господарства (товариства), що називається, “відкриває всі козири” реформаторів і одночасно показує суб’єктивний характер зародження і розвитку нових кризових відносин.

Оскільки до цього моменту акціонерні товариства і сільськогосподарські підприємства, що традиційно склалися, залишилися ще достатньо великими, фактично не змінилися відносини власності і не виникла нова мотивація до праці. Подальша начебто логічна дії — слід розукрупнити господарства. Знову вольовим шляхом, шляхом указу зверху, великі і найефективніші на той момент сільськогосподарські підприємства, за задумом реформаторів, повинні бути розділені на дрібні — кустарні виробництва. Тепер уже пропонується вихід з крупного підприємства дрібніших підприємств все з тим же правом на земельний наділ і майновий пай [5].

Таким чином, свої “ринкові” перетворення влада про-

довжувала насаджувати командно-адміністративними методами. На думку реформаторів, здорові міжособові відносини можуть виникнути тільки в тому випадку, якщо чисельність колективу не перевищує 30 чоловік.

Між формами власності підприємств і їх правовим статусом дійсно простежується певний зв’язок. Суть якого полягає в тому, що у міру укрупнення підприємства зростає рівень усупільнення власності. Дрібне селянське сімейне господарство, розвиваючись, швидше за все, природним чином, може перетворитися в товариство, а при подальшому успішному розвитку — в акціонерне товариство [6]. Приватна власність втрачає свій сенс з кожним цим кроком, і навпаки, процес розукрупнення господарства веде до зниження рівня усупільнення власності.

Відосблення дрібних сільськогосподарських підприємств приводить до зростання потреби в техніці, яка, у свою чергу, менше завантажена протягом року, що призводить до зниження ефективності її використання [3].

Для виконання цієї умови необхідно мати платоспроможного споживача. Тим часом, скоростиглі і примусові реформи призвели до різкого скорочення попиту на сільськогосподарську техніку у зв’язку з неплатоспроможністю сільських товаровиробників. Штучно створена криза викликала зубожіння народу. Нині село розорене і веде важку боротьбу за виживання. Розоряються як крупні сільськогосподарські підприємства, так і фермерські господарства. Відбувся, по суті, параліч сільськогосподарського виробництва, криза набула обвального характеру [6].

Таким чином, сільськогосподарським підприємствам був штучно відрізаний шлях до придбання нової техніки. Зниження постачань техніки сільськогосподарським підприємствам носить обвальний характер і реально показує процес деіндустріалізації вітчизняного сільського господарства.

Тим часом, завантаження виробництва на підприємствах тракторного і сільськогосподарського машинобудування знаходиться в межах — 10—12 % від номінальної виробничої потужності [5].

Мета будь-якого реформування полягає в поліпшенні якості життя, збільшенні тривалості життя, забезпеченості матеріальними благами. Тільки глибоко продумані і відповідальні дії, передбачені, керовані, які знаходяться під повним контролем, можуть стати етапами реформування.

Можна дати таке визначення: реформування — це поетапний рух до усвідомленої, задалегідь поставленої і узгодженої мети зі здійсненням контролю за його ходом, проведенням необхідних тактичних коректив, з метою зниження витрачання необхідних для цього ресурсів і оптимального досягнення необхідних результатів.

Світовий досвід підтверджує, що завданнями реформування держави повинні були стати забезпечення країни продовольством і підвищення рівня продуктивності праці. Важливий і чинник часу реформування, без урахування якого формально логічні і правильні заходи не досягають правильних результатів. Реформи не повинні починатися без виробленої наукової концепції, заснованої на принципі соціальної справедливості.

Реформи повинні носити творчий, а не руйнівний характер. Вони мають забезпечувати збереження наявного потенціалу, виробничих структур, що успішно діють підвищуючи їх ефективність.

Ресурсозберігаючі методи, такі як механізація, хімізація, електрифікація сільськогосподарського виробництва, селекція рослин і виведення продуктивніших порід худоби, повинні бути пріоритетами для будь-якої реформаторської діяльності.

Необхідно дотримуватися принципу контролю над побічними діями. Цей принцип свідчить: дія з негативними побічними наслідками є розумною і необхідною, якщо виконуються чотири умови: мета дії повинна бути

широю і доброю; тип або образ дії повинні бути дозволені; негативні побічні наслідки повинні бути мінімальними; має бути наявною достатньо вагома причина для здійснення дії.

У результаті проведених реформ рушиться матеріально-технічна база АПК, що дозволяла виконувати весь комплекс технологічних операцій на індустріальній основі. Розвалюється система підприємств технічного сервісу. Немає можливостей для необхідного матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарського виробництва. Не впроваджуються у виробництво новітні досягнення світової і вітчизняної науки і передові технології виробництва. Науковий супровід галузей АПК не підкріплюється необхідними інвестиціями.

Виробництво тракторів і сільськогосподарських машин різко скоротилося через неплатоспроможність сільськогосподарських підприємств. Забезпеченість тракторами дорівнює до 20 %, зернозбиральними і кормозбиральними комбайнами — 30—40 % від технологічних норм при технічній готовності машин, що постійно знижується, пов'язаній із старінням парку.

Ресурсозберігаючі технології ремонту сільськогосподарської техніки не затребувані, внаслідок чого ремонтний потенціал АПК приходить у непридатність. Приватизація обслуговуючих галузей АПК зруйнувала відлагоджений раніше механізм взаємодії. У результаті переробні і обслуговуючі підприємства АПК не наблизилися до виходу з кризи, а навпаки, потрапили в ідеальні умови для прояву місцевого монополізму, реалізації групових, а не суспільних інтересів у збиток основній масі сільськогосподарських підприємств. Реально створена загроза перепрофілювання приватизованих ремонтних підприємств і інших підприємств агросервісу, що, у свою чергу, здатне тільки підштовхнути розвиток кризи в АПК України.

Ремонтні підприємства, створені на гроші сільськогосподарських підприємств для реалізації їх запитів в ремонті власної техніки, тепер переходять в приватні руки сторонніх підприємців. Їх мета — максимум швидкого прибутку в максимально короткий час за всяку ціну, нехай навіть ціною продажу наявного устаткування на металобрухт.

Робота ремонтно-технічних підприємств в Україні має безперечну антикризову природу, оскільки наявність у реальності широкої мережі ремонтних підприємств історично пов'язана з недостатньо високою якістю і надійністю вітчизняної сільськогосподарської техніки. Підприємства цієї мережі спочатку націлені на усунення кризових тенденцій, що визрівали у зв'язку з виходом з ладу техніки, на рівні сільськогосподарського підприємства і подальше закріплення антикризових тенденцій.

Підвищення якості ремонту, розробку нових технологій відновлення деталей, що дозволяють проводити відновлення машин з підвищеним ресурсом, виробництва, що призводять до підвищення ефективності, слід розглядати як один із способів закріплення антикризової ситуації.

В умовах кризи особливої гостроти набуває саме ресурсозберігання, мінімальні витрати і зусилля для відновлення докризових показників виробництва і відновлення ефективних виробничих відносин. Слід не ділити і роздавати, не руйнувати створеного, а на базі проведення реформ пожвавити виробництво, підвищити його результативність; особливо це відноситься до сільськогосподарських підприємств, що достатньо натерпілисі від всіляких укрупнень і розукрупнень і інших скоростиглих новацій. Це процес створення умов для зацікавленості в ефективнішій роботі, ефективнішого використання засобів виробництва у зв'язку з передачею державою своїх функцій прямого господарського управління підприємством самому підприємству, його

трудовому колективу.

Підводячи підсумки проведеного реформування, слід виділити наступне:

- концепція реформування до початку проведення реформ не була розроблена;
- у даний час все ще немає концепції реформування по виходу з існуючої кризи, що розділяє більшість вчених і практиків;
- результатами проведеного реформування незадоволені як ідеологи реформування, так і селянство;
- держава виявилася віддаленою від своєї власності і, в результаті, була втрачена керованість цілої галузі;
- невіpravна втрата, що була нанесена стійким виробничим зв'язкам;
- бюджет країни позбувся однієї зі своїх прибуткових складових;
- держава в цілому втратила продовольчу незалежність;
- відбулося економічно невиправдане розшарування суспільства на тлі спаду виробництва, основна маса населення відчула себе обдуреною;
- бюджетні організації знаходяться на стадії виживання за рахунок "проїдання" своїх колишніх ресурсів, порушено своєчасне відновлення кадрів, спостерігається відтік кадрів у комерційні структури і за кордон;
- з колгоспів і радгоспів пішли найбільш заповзятливі і кваліфіковані люди — основний кадровий склад;
- різко впав платоспроможний попит населення і в результаті значна частина продукції залишається незаотребуваною, йде свідоме витіснення з внутрішнього ринку вітчизняних сільськогосподарських товаровиробників шляхом заохочення імпорту продуктів харчування і промислових товарів;
- землі втрачають свою родючість через порушення технологій виробництва і мізерних доз добрив, що вносяться, тоді як будуються додаткові термінали в морських портах, спеціально призначені для вивозу добрив за кордон;
- виробничий потенціал і матеріально-технічна база АПК втрачається без явних ознак її відновлення;
- сучасне становище АПК України гарантує стабільність для експортних поставчань до України продовольства, виробленого в розвинених країнах світу, і закриває для власного сільськогосподарського товаровиробника всяку можливість до міжнародної конкуренції навіть на віддалену перспективу.

ВИСНОВОК

У процесі реорганізації аграрної економіки від централізації до системи децентралізованих ринкових відносин посилюється значущість дослідження можливостей виживання регіону, розвитку ринкової економіки, раціонального використання природних, виробничих, фінансових, людських, сировинних і інших ресурсів регіону.

Література:

1. Барановський О. Земельна реформа по... / О. Барановський // Пропозиція. — 2002. — № 6. — С. 108—110.
2. Земля як предмет купівлі-продажу // Пропозиція. — 2002. — № 10. — С. 109—111.
3. Саблук П. Т. Розвиток земельних відносин в Україні / П. Т. Саблук. — К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2006. — 396 с.
4. Третяк А. Стратегія реформування земельної політики в Україні на сучасному етапі / А. Третяк // Землевпорядний вісник. — 2006. — № 6. — С. 12—21.
5. Федоров М. Організаційно-економічні передумови формування ринку земель сільськогосподарського призначення / М. Федоров // Економіка АПК. — 2003.
6. Екологічні, економічні та технологічні аспекти використання земельних ресурсів: матеріали міжнар.